
ВСЕОБЩИЯТ ИНТЕЛЕКТ*

МАКСИМ МИЗОВ**

МАРКСОВИЯТ ВСЕОБЩ ИНТЕЛЕКТ И ПРЕХОДЪТ

Abstract: The article analyzes Marx's concept of General Intellect in the perspective of the unfortunate transition of Bulgarian state and society to democracy and the market economy. The author reveals some of the most important reasons and factors for the intentional blocking of the possibilities for a normal and beneficial reach of ordinary people to the treasures of the General Intellect.

Keywords: General Intellect; democracy; market; progress; transition; regress.

„Демократичната революция“ в България от 1989 г. дойде с обещания и очаквания за премахване на ограниченията, сковавали обществото по времето на социализма. Обществото бе фасцинирано с визии за бързо доближаване до и лесно приобщаване към най-развитите държави и общества от Западния свят. Това бе публична смъртна присъда за политическата, икономическата, социалната и културната инфраструктура и атмосфера на държавния социализъм. Идеологемите и митологемите, че благоденствието може да се роди само върху руините на тотално разградена и унищожена държава, промиваха масовата психика. Някои от най-популярните политически фигури убеждаваха гражданството, че са нужни 3-4 години, през които, съгласно Р. Дарендорф, народът трябвало да стисне зъби понесе бремето на митарството си през „долината на сълзите“, която се оказа неизбродна пустош, а преходът се точи вече повече от 28 години.

Преходът трябваше да премахне хватката на цензурата, която филтрираше всичко в достъпа и употребата на съкровищницата на човешката история, мъдрост, култура и знание. За кратко време трябваше да изградим информационно общество, защото и социализмът с човешко лице, и капитализмът с такова не можели да са други освен информационни, понеже глобализацията и дигитализацията настъпвали безпрепятствено и повсеместно. Изграждането на това общество вече бе родило бурни научни дискусии и политически полемки, солидни изследвания, пирамиди от публикации и доста настойчиви практически интервенции. За него в Западна Европа и Америка говореха/пишеха още от 60-те години на XX век учени и експерти с различна идейна ориентация. Гледайки с недоверие към източно-европейските социалистически експерименти, те търсеха разковничето и в съвременните трудове, а и в потъналите в забравата, недостатъчно осмислени и анализирани идеи на класиците, за да могат и в тях да открият нещо ценно, което кой знае защо не било видно в този план. В тези интелектуални опити те залагаха на една *идея на*

---

* Подбор, редакция, корекция и обработка на текстовете от блока - Димитър Ганов

** Проф. дсн в Център за исторически и политологически изследвания, София.
Email: maksim_mizov@abv.bg

Карл Маркс, която не бе обрисана с внимание и остана занемарена в страните от Източния блок. Става дума за идеята на Мислителя на хилядолетието за ролята и значението на *всеобщия интелект* за прогреса на човечеството, който той съвсем лаконично подмята в няколко абзаца в своите по-ранни проучвания и публикации.

В първи том на *Капиталът*, в глава 13-та „Машините и едрата промишленост“, К. Маркс анализира корелациите противоречивия характер на конфликтите между работника и машината при капитализма, техния отчужден и отчуждаващ характер. Като посочва, че измененията в сферата на *всеобщия труд* водят до важни промени в социума. Този труд се базира на и проявява в технологичните пробиви и иновациите в дадена сфера, но зависи от асоциирането на труда на всички поколения и взаимодействието с трезорите на предишната история, които са предпоставка за бъдещи трансформации. Интелектуално-технологичната продукция на предишните и днешните генерации се оказва сила и същевременно гарант за естеството и особеностите на жизнените процеси или промени, а и *инвестиция* в конструирането, а и валидирането на някакво бъдеще.

За Маркс само комунизмът е времето и обществото, когато и където усвояването и правилното използване на съкровищниците на всеобщия труд и всеобщия интелект доказват истинската си хуманистична ценност. Визирайки това най-вече в *Икономическите си ръкописи от 1857-1959 г.*, той пише, че новите технологии изместват работниците, отнемат трудовете им места и ги превръщат в придатък към машините, като обезценяват човешкия труд. Като защитна реакция на историческата сцена и политическата арена се появяват *лудистките* движения срещу пагубната власт на машините.¹ А това изменя отношенията към производителните сили, преобръща йерархиите и координациите между стойностите в труда и историчността на социума или във всекидневието.

Маркс сочи, че с развитието на технологиите създаването на действителното богатство става все по-малко зависимо от реално ангажираното работно време и количеството на положения труд и все повече от агентите, чиято дейност не е пряко свързана с производствените процеси, с работното време и циркулацията на стойностите в тях, а зависи най-вече от общото развитие на науките и прогреса на технологиите, респ. от формите, равнищата, темповете и мащабите на въвеждане на тези технологии в най-различни сфери на публичния и частния живот на хората в конкретния тип общество (Маркс, Енгелс 1969: 213), т.е. от превръщане на науката и технологиите в *непосредствени производителни сили*. В тази радикална промяна в качеството на главна основа на производството и богатството встъпват не прекият труд на човека и не времето, в което е зает с него, а знанията, уменията, формите и

---

¹ Това е присъщо не само за Марксовата епоха и тогавашното капиталистическо общество, а и за нашата постмодерна съвременност. Да си припомним, че от начало до наши дни няма нито една гражданско-протестна изява, която да е напълно стерилна от някакви *лудистки* действия към държавни или закриляни (уж) от тях икономически, политически, социални и културни институции и техни обекти.

начините на присвояването от него на всеобщата производителна сила, която историята и прогреса поднасят чрез иновациите и технологиите (пак там). Щом трудът в пряката му форма престава да е великият източник на богатството, а работното време вече не е мяра за това богатство, настъпват промени във всички стойности, при което се подкопава, срива и разрушават и производството, и обществото, което го възпроизвежда и гарантира с диктата на тези стойности (пак там: 214). Найаве излизат възможности и реалности за свободно развитие на човешките индивидуалности, очертава се съкращаване на необходимото работно време заради полагане на добавен труд и свеждане на необходимия труд на социума до негов минимум, а това импулсира творческото, научното и художественото развитие на индивидите, разполагащи с повече свободно време и нови технологии, облекчаващи и заместващи хората в производствения процес. Така капиталът влияе амбивалентно на прогреса на технологиите: от една страна, ги фаворизира и интензифицира, за да може да ги експлоатира повече; от друга, те подкопават неговите основи.

Маркс сочи, че развитието на основния капитал визира ръста на всеобщото обществено знание, станало непосредствена производителна сила, т.е. посочва в каква посока, форма и степен условията на обществените жизнени процеси са повлияни от всеобщия интелект и преобразувани в съзвучие с него. Създаването на голямо количество свободно време за обществото и всеки човек открива нови простори за развитието на пълнота на производителните сили на човека и обществото, но ражда и не-работно време за стадия на капитала, който пряко своята воля става оръдие за производство на условия на общественото свободно време, а и за свеждането на трудовото време към определен минимум, което ескалира антагонизмите и така ускорява гибелта на капитализма.

Евристичният потенциал на Марковата идея за „всеобщия интелект“ не е много популярен в идеологическите и политико-теоретичните визии в миналото ни, а и днес. За това има причини – популяризацията на тази идея смалва шансовете на критиците на марксизма, лансиращи клишетата, че марксистката теория страда от свръх-икономи-зация, обективизъм, фатализъм и прекален детерминизъм на обществените промени. А идеята за всеобщия интелект „разстрелва от упор“ тези съображения и аргументи, защото всеки знае, че интелектът не е фатално зависим и подчинен на външни, обективно действащи фактори, а има възможности и способности да им противостои. Всеобщият интелект не е рожба само на обективността в природата и социума, а зависи и от субективността, случайностите: няма разумен човек, който да смята, че има обективно неотвратим, гарантиран график за поява и внедряване на научно-технологичните иновации, нито предопределен и изцяло контролиран техен трафик в обществата. Марковата идея е буквално смъртоносен удар за критиците на Марковата теория и затова тя умишлно се премълчава.

Марковият всеобщ интелект изисква *Прогрес* в обществото и човешката екзистенция в публичен/частен аспект. В условията на Постмодерната рационалност темата за прогреса е дискредитирана и остракирана в научните дискурси, оттам и в политико-идеологическите наративи. Постмодерността об-

винавя духа и постиженията на Просвещението и Модерността, приписвайки им вината за много трагедии на човечеството.

Прогресът обаче е свързан и с еволюционно-реформистките стъпки и промени, и с Революции в политиката, икономиката, социалното и културното дело, в технологичните иновации и усъвършенствания на жизнените светове на хората, правещи скокове и откриващи нови хоризонти. Постмодерността гледа кръвожадно към всеки опит революцията да се свърже с политиката и всякак фаворизира еволюционните логики/практики.

Марковата идея за всеобщия интелект предполага не само огромно и достъпно за хората *количество* на високотехнологични продукти и услуги, а и тяхното *качествено* (смыслено и ценностно полезно) ползване за благото на всички и всеки. А проблемът на постмодерните реалности и нрави е, че не създават условия и механизми за синхронизация между качеството и количеството на тези продукти и услуги; затова качеството е на по-ниско равнище от количествените параметри. Наличието и масовата, всекидневната употреба на GSM, компютри и пр. не значи, че притежателите им ги използват за пълноценен усвояване на богатствата на всеобщия интелект, циркулиращи в дигиталните светове. Значителна част от тях ги експлоатират за банални, всекидневни, примитивни и субкултурни занимания, които не обогатяват и усъвършенстват личността на ползвателя им. И „посветените“, учените могат да експлоатират всеобщия интелект не субстанциално, а инструментално, не хуманистично, а анти-човешки. Затова е прав Д. Ганов, пишейки, че днешните „работници на знанието“ укрепват и разширяват битуващата система, вместо да я подлагат на радикални промени и дълбоки трансформации (Ганов 2013: 117).

Преди години *Фернан Бродел* показва как за две-три поколения луксозните стоки стават масови вещи. Така става и у нас в годините на прехода. Днес безработни и неграмотни цигани също имат екстри на високи технологии, но ги използват не за да обогатят интелектуалния си хоризонт, а за да консумират субкултурни продукции или порно. Не е случайно, че в ерата на Постмодерността се раждат дискурсите за *края и смъртта на човека*; и вместо постмодерен възвишен човек, глобалната епоха създава деградирани типове. Агонията и гибелта на *Духа на човека*, битуващи в нейните реалности и нрави, потискат и деформират човешкото. Този Дух, ориентиран към велики и хуманистични постижения на общочовешкия разум, не обуславя автоматично облагородяване на човешката природа. За жалост, исторически и всекидневно се срещаме с инволюцията му. Това не е изненада: образованието става бизнес, безразличен към възпитанието на човешки добродетели. Дори министър публично заяви, че училището е институция за образование и производство на социален капитал, нужен за пазара, а не за възпитаване на морално добродетелни и граждански отговорни социални типажки, което било функция на семейството. С такава интелектуална „продукция“ няма как да се надяваме, че ще имаме растеж на човешкия потенциал, годен демократично и хуманистично да усвоява съкровищата на човешката мъдрост и да влага принос в трезора на всеобщия интелект. А това е свързано и с друг имплицитен аспект на Марковата идея – идеала за *хармоничното развитие* на човешката

личност, за създаване на условия, нрави и шансове на човека, облекчаващи облагородяването и усъвършенстването на човешката му природа.

В Икономическия си ръкопис от 1861–1863 г. Маркс пише, че с въвеждането на нови технологии се стига до мощно кондензиране на работното време, повишаване интензивността на труда с чудовищно прекриване на природните граници за работното време (Маркс 1981: 354), растеж на жаждата за поглъщане на чуждо време (пак там: 311) и фактически оптимално запълване на порите на времето, като машината става форма на капитала и на властта му над човека, а и средство за потъпкване на всякакви претенции на труда за самостоятелност (пак там: 350), при което се отнемат социални придобивки, а наложените традиции на незаконно удължаване на работното време се нуждаят от поколения, за да се върнат в старите граници на някаква социална приемливост или нормална поносимост от организмите (пак там: 323).

Днес виждаме как дигитализацията тотално обсебва човешкото внимание, съзнание и битие, като поглъща, контролира и дискретно управлява жизнените светове на своите жертви. Новите цифрови технологии вместо да скъсват, увеличават ангажираното с тях време. Никой вече не работи (например в Мрежата) само през полагащото му се работно време. Тези дейности вече изсмукват не само деня, а и част от нощта на човека, зомбиран и закрепостен към монитора, социалните мрежи и виртуалните светове. Компютъризацията тихомълком интензифицира и раздува работното време, макар нерядко под формата на забавления, които човек не смята за трудова дейност, въпреки че духовните продукти от тях силно изменят неговия манталитет и маниер и го формират по определен начин. Фактически времето за манипулация и преграждане на човешката природа е нараснало много повече от онова, което някога е предлагала трудово ангажираната темпоралност. Порите на времето на днешните хора са тотално задръстени от продукцията, която, вместо да ги пречисти, още повече ги замърсява в духовен и екзистенциално-битиен аспект. Социалните придобивки, които аналоговите генерации са извоювали с тежки и продължителни борби, днес са силно редуцирани или изцяло отнети, което скъсява и времето на човека за свободно развитие на любими негови занимания, хобита, отмора и пр. Не денят, а денонощието вече е превзето, погълнато от-, обслужващо безликия капитал. В прехода има мощно *промиване на мозъците* и поведенческите философии на днешните хора, противоположно на онова в миналото. Вместо от хармонични, все по-често сме заобикаляни и възпрепятствани от типажни, фабрикувани по архитектурните планове на знаменития едноизмерен тип на Херберт Маркузе, чужд и неспособен за обществено-полезни допири и смислени употреби на богатствата на всеобщия интелект.

Подигравателните официозни дискурси, че хармоничната личност е отживелица на социализма, са пример за тотална некомпетентност. Днешните властници не знаят, че тази личност е идеал на епохи и общества, гении и духовни практики, нямащи общо с комунистическата идеология или със социалистическата практика преди 10.XI.1989 г. Още Исак Нютон в последните 20 години от живота си неистово се труди, за да открие алхимичния еликсир и

философския камък за сътворението на хармоничния тип човек, но и цялата висша сфера на алхимичните учения е посветена на градежа на този типаж.

Важен момент в Марксовата идея за всеобщия интелект е колосалната роля на *Прогнозирането* в публичния и частния живот. Високотехнологичните пробиви и трансформации в практиката не са възможни без присъствие и оптимално използване на прогностични анализи и дейности. А примитивизацията и вулгаризацията на идеологическите дискурси и политическите технологии в прехода са рожба и оръдие на неолибералните идеологеми и митологеми, фаворизиращи Хайковите визия за вредността на планирането. Богатият Запад използва прогнозирането, но идеологически го дискредитира, а нашите елити повтарят (като папагали) неговите идеологеми или митологеми.

Марксовият всеобщ интелект изисква *егалитарни* реалности и нрави в социума. В преходната българска държава те липсват. Вместо тях, избухват социални неравенства и несправедливости, окупирания и приватизации, изнасяне и ограбване – чрез чужди концесии, приватизации и т.н. – на природните ресурси и другите богатства на страната, а народът затъва в материална нищета и духовна мизерия. България не е изключение от Глобалния свят, в който „златният процент“ решава всичко. И у нас 2-3% държат националното богатство в свои ръце, но и решават как да го изразходват за своя изгода.

Преходът успя да „наподоби“ с нещо Марксовите императиви, като унищожи битувачата в социализма класова структура, но не създаде безкласово общество. Възкреси социална стратификация, на чийто връх има две-три хиляди фамилии, облажили се от прехода, а огромната част от народа живее на ръба на оцеляването, в мизерия, безработица, нещастие и социално отчаяние. Унищожението на предишните работническа и селска класа и на социалистическата интелигенция роди *аморфна биомаса на прекариат*, който е суровина и оръдие за триумфа на уж отворения и свободен пазар, без да може да се възползва от Марксовата идея. *Олигархично-компрадорският модел* нито може, нито има желание да обезпечи масово използване на трезора на този всеобщ интелект.

Историческото погребение на Марксовата идея се превърна в горчива реалност.

Преходът създаде териториална неравнопоставеност, изоставане, агония, фактическа стопанска и духовна смърт на все повече населени места за сметка на няколко големи областни града и столицата. Това вещае одиозна икономическа и духовна география, негостоприемна и неспособна да отговори на изискванията за всеобщия интелект, предполагащи икономическа и териториална инфраструктура, катализираща усвояването на съкровищниците на човешкото знание. България става все повече *гола география* без добро настояще и обещаващо бъдеще, лишена от духовно-културен пълнеж и патос, от възход, но и облагородяване на интелекта и духовността на днешните и бъдещите поколения. Осезаемо видими са все по-нищожните шансове Отечеството и Народът реално, а и солидно да се възползват от богатствата на всеобщия интелект.

За перспективно и ефективно оползотворяване на всеобщия интелект е важна асоциацията на човешки интереси, енергии и действия в демократич-

но-хуманистични дейности, духът на истинското сътрудничество и колективизма. В прехода се стигматизира и унищожи чувството на колективизма, сменен от социалдарвинистки нагласи и индивидуалистически рефлексии. Социалният атомизъм, капсулирането в собствената екзистенциална черупка, завистта, пренебрежението, омаловажаването на способностите и добродетелите на другия (особено в ситуация на конкуренция) са господстващи.² Доминиращият неолиберализъм разви до крайност индивидуалистичните рефлексии и егоистичните нагони. Те са бариери за успешно приобщаване, ползване на трезора на човешката цивилизация. Шом Властта и Печалбата са свръх-ценности на едноизмерно формираните, форматирани човешки същества, няма как да се очакват ведри хоризонти за всеобщия интелект. Неизбежно растат гражданските съпротиви и борби дори в най-развитите държави и общества – бумът на дауншифтинга е явен показател за това. Все повече хора разбират, че луксът, печалбата, кариерата и високият стандарт на живот, лишени от истинско човешко общуване, от смисъл на човешката екзистенция, са крайно опасни и вредни. Те захвърлят всички облаги и започват да търсят други пристани, където, макар по-бедни, могат да открият себе си и да бъдат истински щастливи. Само за четвърт век възкресен и примитивизиран капитализъм, дауншифтингът спечели свои привърженици, последователи в нашата страна, и със сигурност ще ги увеличи.

Нарцисизмът и фалшивото самочувствие се превърнаха в масова привычка за огромни човешки общности, които се възхищават и трогват от собствената си елементарност, посредственост, духовна нищожност и социална безполезност. Подобни типажии са имунно несъвместими с и негодни да консумират правилно и полезно богатствата на всеобщия интелект, както и да го обогатяват. Този интелект предполага разтваряне на хоризонтите към другия човек, а днешните натрапени манталитети и маниери изобщо не са акордирани в подобна смислово-ценностна тоналност, а са вторачени в личното Его.

Достъпът до и правилната употреба на всеобщия интелект предполагат *антиципираща рефлексия* на човека. Скритата в богатствата му мъдрост трябва да се „разомагьоса“ и използва перспективно, изпреварващо за конструиране и развитие на *бъдеще*, надхвърлящо постигнатото, най-вече с хуманистичния си заряд. Определяването или разпределяването на съдържанието на трезорите на интелекта следва да води до екстравертно, а не само до интровертно фиксиране в и меркантилно консумиране на псевдоценности. А днешната неолиберална хегемония препоръчва и натрапва обратните вектори на мислене и поведение в историчността, във всекидневността на хората. Преходът закрепости човешкото съзнание и битие към моментното, конюнктурното, меркантилното, утилитарно-ситуативното, или тотално ангажиращите сега психиката и поведението на хората сериозни проблемности и коли-

---

² Огромните тиражи на бестселърите на Айн Ранд промиват мозъците на днешните хора, но крият истината, че в края на живота си тя моли най-унизително социалните служби да я спасят от нищетата и безизходната, а те, следвайки съветите ѝ, не правят нищо или поне достатъчно, за да облекчат трагедията ѝ.

зийности³. Антиципациите днес се предлагат в *три* груби, вулгаризирани *опции* – невъзможни за реализация носталгични реставрации на „доброто старо време“; кошмарни предзнаменования за бъдещето и химерични версии за бъдещи аркадии, подобни на сега битуващите им модалности в най-развития свят. Така конструирано, бъдещето на страната, народа и отделния човек се представя според настоящето на най-богатите западни държави и общества, което е *апология на миналото в бъдещето*, защото, ако и когато това се случи на нас, западните страни и нации ще са отишли много надалече от визиите на нашите днешни утопии. Това е особен тип *ретроактивна* историческа перспектива, не отиваща отвъд хоризонта на нужното бъдеще за човечеството, а стояща в неговите очертания и реалности, които историческото ни настояще разкрива инструментално, а пък и шумно рекламира.

Адепти на Марковия всеобщия интелект смятат, че реализацията му става и в наше време под формата на икономиката и комуникацията, базирани на *дарения*, а не основани единствено на меркантилни, користни и пазарни парадигми. Много от големите високотехнологични пробиви в съвременните информационно-комуникативните средства и услуги се вършат на принципите на *древните потлачи*, които са органично чужди на свободния пазар. Ние и в този аспект нямаме шансове, защото народът е с промито съзнание, понеже самозваните ни управници три десетилетия го убеждават, че *няма и не е възможен безплатен обяд*, че всичко има цена, която се заплаща на момента. Обратното е в света на дигиталните реалности и виртуалните комуникации, където *Дарът* става като че ли все повече водещ елемент за човешките корелации. Марковият блян за опозоряване и прокуждане на пазарния фундаментализъм е факт, всекидневие за милиарди хора, неосъзнаващи много ясно какво вършат с такава икономика на дара. Вместо Пазарния канон, хората изповядват и следват отворената размяна, нетърсеща пряка, моментна печалба, а обменят свободно, често и безкористно интелектуални продукти с други от целия свят. И тук фатално изоставаме от развития свят, защото нашето онлайн участие в глобалния пазар е преди всичко в рамките на личната консумация, на възползване от труда и „пробивите“ на другите; не и ние да предложим, рекламираме и дадем безкористно, безплатно творенията си на света. Това е битово-екзистенциално консумиране на елементи от всеобщия интелект и неговите деривати, без ние като народ и общество, култура и техника, да влагаме свои открития, иновации и услуги в неговия трезор.

Сребролюбивите, печалбарските и далавераджийските манталитети и маниери, които преходът изгради и бетонира в публичния/частния живот на хората, не могат да бъдат истински предпоставки, условия, гаранции и катализатори за успешен достъп до и ефективно ползване на всеобщия интелект и неговите хуманни употреби. Така практически Голямата Промяна *погребва шансовете* на българите и като творчески субекти. А злополучният, тежък и про-

---

³ Постмодерността фаворизира настоящето, превръщайки миналото и бъдещето в негови инструментални и утилитарни проекции, които пък и могат да се моделират според потребностите на конюнктурата.

дължителен преход в България, създал примитивен, периферен, компрадорски и бананов тип олигархичен капитализъм няма общо с обещанията, визиите, предлагани на гражданското общество в зората му. От 26 позиция в света България се срина с десетки места надолу и е някъде около 70-тицата в този списък. Вместо триумфален парад, преходната история се превърна в *траурно пъте/шествие* за много (преди това гледани с възхищение или завист) родни отрасли, а и постижения. Вместо интензивна, конкурентоспособна и високо ефективна модернизация се извърши тотална декапитализация, деиндустриализация, деаграризация на икономиката на Отечеството. Високотехнологични отрасли бяха унищожени под външен и вътрешен политически натиск, като ДЗУ, роботиката, биотехнологиите и ракетните ни войски и пр. Родината ни бе изхвърлена от своите политици и управници от общността на водещите страни в развитието на космическите изследвания. Стигна се до положение да се молят гражданите за филантропично съдействие, та с дребните си пожертвования да успеят да спасят обсерваторията в Рожен, а това е показателно за това, какви шансове има днес у нас всеобщият интелект. Отрасли и предприятия, технологично обновени и модернизирани в самия край на 80-90-те години, бяха приватизирани и разпродадени на безценица, разфасовани и най-качествените им технологични линии или сегменти изнесени в други страни, които дотогава бяха далеч след нас в съответните (икономически) отрасли.

Марковата визия за използването на всеобщия труд и интелект предполага високотехнологично обновление и развитие в *комплексен*, а не само в единичен порядък. Ако вземем за сравнение родното земеделие и животновъдство, които бяха *пример* и *обект на завист* от други страни, днес сме свидетели на тоталния им погром в прехода. В България се извърши безумна и без аналог реституция в реални граници, унищожила всички структури и постижения на автоматизирано и механизано селско стопанство и върнала аграрната ни сфера почти с цял век назад. Вместо ефективно поликултурно земеделие днес имаме шепа крупни латифундисти, в чиито джобове се точат стотици милиони евро субсидии, а те са ангажирани с монокултурна продукция на няколко сорта. Бидейки преди еталон за износител на висококачествена продукция в плодо- и зеленчукопроизводството, днес ние внасяме повече от 80% от нужните плодове и зеленчуци и то с по-ниски, често и опасни качества. Бидейки преди образец в сферата на мелиорациите и иригациите, днес сме поставени на школската скамейка, за да ни учат съседи и представители на аграрната сфера от Израел, в чиито страни бяха изнесени за жълти стотинки най-модерните ни иригационни и мелиоративни съоръжения и технологии. Така е и с животновъдството и леката преработвателна промишленост за неговите продукти. Унищожените ДЗС и ТКЗС-та, разпродажбата и разграбването на техния сграден, машинен парк; изнасянето на технологичните им съоръжения; съзнателното разбиване на научни институти и помощни развойни станции и лаборатории, технологично подпомагащи аграрната и животновъдната ни сфера; ограбването на принадлежащите площи и съоръжения на Селскостопанската академия; износът и поголовното клане на елитни селскостопански животни, дори на бременни, и т.н., доведе до ситуация, когато е

честа гледка орането с магарета и дръгливи коне, задоволяването на рекламираното от новите демократи фермерство с гледането на няколко нископродуктивни домашни животни, агонията на знаменити местни сортове плодове и зеленчуци, които още продължават да виреят, но вече само за лична консумация на застаряващи и измиращи лица и фамилии, но не и за вътрешния или външния ни пазар.

В селското стопанство видимо няма изгледи за гостуване на всеобщия интелект.

Трагедията е потресаваща не само за него, а за редица други сфери – промишлеността, науката, културата, образованието, дори за медиите, които всяка година падат по-надолу в международните класации за свобода и пр. В резултат на пазарния фундаментализъм и под чужд натиск бяха разформироваани и продължават да се унищожават водещи научни и културни институти. Славеща се веднага след Промяната с второ в света (след това на Израел) по интелект младо поколение, с добре развита в професионален аспект трудова сила, днес България се сочи като държава на ескалираща неграмотност и безкултурност на големи маси, духовен вакуум, субкултура и чалгизация, съсипеана и уж вечно реформираща се към все по-лоши резултати просветна сфера, непрестанно изтичане на „сивото вещество“ на нацията зад граница, рязко спадане на качеството на българските училища и университети, превърнати от духовни средища в пазарни структури, гонещи печалба. Нормалният, всеобщ и качествен достъп до образованието е мит, на който никой не вярва. Умишлено се закриват училища, културни центрове и домове в много общини, имуществото им се разпродава или разрушава. Вместо тях се сформират смесени паралелки, каквито сме имали време на османското иго. Ежегодно се увеличават масивите от деца и подрастващи, отпадащи или непосещаващи (главно поради бедност) училищата, което не е обнадеждаващо условие за шансовете ни към всеобщия интелект. Не секват обаче претенциите и лобирването за държавни субсидии за частните училища и колежи, подготвящи децата на новата аристокрация. Създава се образователен и *духовно-културен апартейд*, личащ в дигиталните пропасти между децата от частните училища и колежи и тези от изоставените на произвола на съдбата и едвам кретащи общински школа, където се учат децата на народа, на ошетените или жертвите в прехода.

Поставянето на „командно дишане“ на науката, културата и изкуството редуцира възможностите на народа ни да се възползва пълноценно от всеобщия интелект. Комодифицирането на изследователската дейност, ограничението и изтласкването на фундаменталното знание и приоритетното развитие на приложно знание, обслужващо конюнктурата, отдалечават, а и смрачават хоризонтите на достъпа до всеобщия интелект както в сферата на неговата комплексна и хуманистично-ориентирана консумация, така и в контекста на родния принос в неговото разнообразяване и обогатяване с нещо ново. Унизително ниските заплати на научните кадри, орязването на бюджетите за изследователски дейности и необходимите за тях консумативи водят до умишлено предизвикана анемия, колабиране и реална, сигурна смърт на родната наука,

в чиито ръце обаче е поставена съдбата на едно възможно и оптимално използване на всеобщия интелект. А така е и в сферата на културата и изкуствата. Пазарът принуждава културтрегерите да създават по-малко по количество и по-ниски по качество духовни продукти, предназначени и съобразени със срыващите се вкусове на публиката. Пошлата масова култура, в която сексът, кръвта, насилието и криминалитетът са главните фигури на сюжета или на духовните инвенции, не могат да обезпечат духовно растеж и усъвършенстване, възвисяване на естетическите ѝ критерии, социални вкусове и нагласи на хората днес. Така се предполага бъдеща злочеста орисия на духовността, която ще имат идните поколения, генетически обременени от днешните. Тенденциите са валидни и за браншовете, които в прехода се очертават като най-печеливши. Ние ставаме желана дестинация не на културния, а на алкохолния и сексуален туризъм за самодоволни, арогантни чужденци, идващи у нас да избият комплексите си, което не смеят да сторят в своите държави.

Подобна картина не ражда надежди за разведряване и приближаване на хоризонтите на достъпа до и ползването на трезорите на всеобщия интелект от народа. Тя ни прави неоколониална страна, чиято трудова сила трябва да се ангажира с нискоквалифициран и слабо запластен труд, да се примири със съдбата си на закрепостена към непопулярни, без историческа перспектива професии – таксиметърджии, камериерки, сервитьори, проститутки и пр. обслужващ персонал за чуждите гости. Тази работна ръка не се нуждае от и няма условия, желания, време и възможности да се докосне до и да се ползва от всеобщия интелект на света и от мъдростта на цивилизацията. Предприемаческите ни структури лобират да им позволят/гарантират внос на чужда работна сила, демонстрирайки, че не искат да развиват интелекта на българското население. След приватизирането на държавните фондове и обществените ресурси, сега родната олигархия и нейните креатури отнемат и историческите перспективи на своя народ да се докосне и възползва от богатствата на всеобщия интелект заради пропадането му в безпросветност, компютърна и обща неграмотност, професионална изостаналост, за което вина носят най-вече одиозните самозвани елити на прехода. А така е и в областта на публичното здравеопазване. Преходът разби старата инфраструктура и превърна здравните заведения в търговски обекти, преследващи печалба. А предусловието за нормален и оптимален достъп до и ефективно използване на „капиталите“ на всеобщия интелект са здравето и добрата психическа кондиция на гражданите. Наложил се и терминология, асоциираща човека с капитала, представянето на хората като инвестиции. А това илюстрира тотално *овецняване*, пълно и целево унищожение на хуманистичните ресурси на публичните политики, за които важни са само печалбите и успехите в конкуренцията. Но още Сенека мъдро е разкрил амбивалентните и гибелни последствия от третирането на хората като инвестиция в конкретни сфери, от която най-често се ползват други страни.

Марксовата идея за участието в и ползването на всеобщия интелект предполага добре развита субективност на днешните индивиди и поколения. В

сферата на субективацията неолиберализмът и постмодерността раждат опасни и зловредни трансформации. Липсата за адекватна субективност, дефицитът на субективационни опции, арсенали и репертоари са видими, но и присъщи за екзистенциалните колизии на милиарди.

Доминацията на постмодернистките опции и клишета води до масово тиражиране на визии, че идентичността и индивидуалността на човека са лесно постижими, но и бързо изменчиви, в зависимост от конюнктурата. Скандалът за ратификацията на Истанбулската конвенция е връх на айсберга, защото и в други сфери вече се рекламират и тиражират конюнктурни смени на *конфекционни идентичности според контекста*. В продължение на хилядолетия или векове дълга поредица от поколения се е възпитавала в дух на вярност и защита на собствената си общностна или лична идентичност, а днес всичките тези скрижали са отречени, подиграни, стигматизирани, или пък унищожени.

В прехода непрестанно се хленчи и се обвиняват властниците, че са отнели чувството за субектност, че исторически и ежедневно се тресем от съмнения и подозрения, колизии и духовни разколи кои и защо сме, какви можем/трябва да бъдем, за да оцелеем и успеем. Осезаема е липсата на истински държавници, кадърни политици, мислещи за държавата, обществото и нацията, а не само за това, как и колко да се обогатят чрез властта.

Анализирайки кризата на субективацията, Маурицио Лаззарато сочи, че е изчезнало прякото и показно афиширане на класовите принципи, ценности и симпатии, одиозните класови арсенали и репертоари за превземане и удържане на властта. Всичко е демонстрирано по друг начин – с пренасочване на вниманието не към пионерски дела, а с осмисляне и използване на *вече създаденото от други* страни, народи, цивилизации и култури, с отчитане, че един друг свят е възможен; и той е не само ефимерна и в бъдеще постижима опция, а вече е някъде реалност. Натрапва се на обществеността визията да настигнем най-богатите страни, без да отчитаме, че и в тях има диспропорции, неравенства и несправедливости. Това е хронотопос на несекващи *питания* за какво и кого ли не, а публичните дискурси вече не са изразени само с вербаликата, а са в особена компания и с новите високотехнологични „джанджи“, които едновременно отразяват, а и мотивират, ентузиазират, но и мобилизират телата на участниците в събитийността. И това не е панорамна снимка, впечатляващ декор само на богатия и развит Запад, а е част от родното историческо всекидневие на публични хепънинги, флашмобове, граждански съпротиви и вериги, протестни окупации и манифестации, градове на истината и пр., над които се веят флаговете на другия, възможния и желания и за нас богат свят.

Кризата на субективацията се разкрива във високата раждаемост и смъртност на всевъзможни партии и коалиции, граждански структури и движения, но личи укорително, обвинително в липсите на кадърни за общественото благо политици, в отсъствието на истински държавници, макар управляващите автореференциално да се описват и титулуват за такива. Да се представят за част от трезора на историята и великите успехи на политическото си време, за повечето от тях не е само проблем на избор и болно самолюбие, а едва ли

не исторически, партиен и личен дълг, затова са толкова сприхави и натрапчиви имената и делата им приживе да се включат в учебниците по история, да имат значимо инобитие в паметта.

В прехода кризата на субективизацията се изразява дори в онова скандиращо и тресящо прозорците на институциите на властта „Кой“, превърнало се в запитване на Времето и Обществото към Властта и самозваната политическа класа, която натрапва интересите си, в които всеобщият интелект трябва да се ползват селективно, според заслугите и съгласно позицията, статуса в конюктурата. Кой и Той са все по-често символи и въплъщения на лишените от автентичност и автономност мега-субекти, превърнат в марионетки на Парара, макар да си въобразяват нещо друго – че го дирижират.

Видимо народът дълго ще трябва да носи бремето на прехода. Сигурно, както и в природата, така в обществото, трябва да настане някаква буря, исторически ураган, социален катаклизъм, за да може след стихията им хоризонтът на историята да се разведри и просветне, а многострадалният ни народ да поеме с пълни гърди чист и свеж въздух, импулсиращ го за истинско шествие и проникване в светая светих на всеобщия интелект. Докато това време и събитие не настъпи, няма защо и как да храним илюзии, че и в прангите на днешните капиталистически реалности и нрави можем да се докоснем до съкровищниците на този интелект и да ги ползваме пълноценно.

Във всеки случай левите сили не бива да се подвеждат по някои днешни радикални постмодерни и постмарксистки визии, като тези на А. Негри и М. Хардт, Жижек и Барбрук и пр., вменияващи своите грехове на Маркс, упреквайки го в технократизма, който те изповядват. А така е и при някои от най-ярките днешни италиански леви „звезди“, като П. Вирно, който, подобно на тях, се отказва от масите и ги заменя със съобществата или множествата. Някак кентаврична е и позицията на новата креативна класа, която **и добре живее от, и се бори срещу** новия тип глобален капитализъм.⁴ Постмодерното пренебрежение към обективното избива в свръх-толерирани на субективното и субективизацията. А дефектите на теориите или концепциите им личи и в подмяната на Марксовия ригоризъм с постмодерния консумеризъм и хедонизъм, изповядван дори и от леви умове, или от илюзиите, че, седейки по пантофи пред компютъра, интелектуалецът или постмодерният борец за правдини и неясни равенства може да се сравни с и надмине публичната активност на бившите пролетарски революционери. В типичен постмодернистки ракурс са предозирани упованията в провиденциалността и мощта на езика и креативната мисъл, въпреки обективно растящата роля на медиите и наличието на инфототалитаризъм, инфофашизъм и в най-развитите западни общества.

Маркс силно вярва в просвещенските идеали за великата роля на морала, докато постмодерните и постмарксистите умове възлагат надежди на юридикацията и естетизацията на нравите и реалностите в жизнените светове на

---

⁴ Виж подр. противоречивата критика на „калифорнийската идеология“ на Р. Барбрук в книгата му *Интернет-революция: от капитализма до комюнизма в кибернетическому коммунизму*. М., Ad marginem-Press, 2015.

хората, а и на социума. За тях вече не толкова смисълът, колкото неговата лингвистична опаковка и интерпретация са от значение за успех в публичното/частното време-пространство на индивидите. Осезаем е и техният афинитет към хората на нематериалния, креативния труд, в отличие на Марксовата привързаност към хората на материалния отчужден труд в социума, а това дискретно прокарава йерархизиращи линии на едни над други социални групи.

За разлика от Маркс, съзиращ всеобщия интелект в обективациите му в технологиите, машините на индустриалното общество, постмарксистите ги привиждат в новите хоризонти на субективацията, дори в апотеоза на самата мисъл, която може да се смята за особен тип машина. Аналозиите с машините плъзват навред – да си спомним Делюз и Гатари с всевъзможните им машини на езика, желанията, страстите, властите и разноликите практики. Съществени разлики има и в друг контекст: за Маркс главен хронотопос е трудът, от който следва всичко друго; за постмарксистите общи места и времена вече са сферата на комуникациите, свободното време, забавленията и т.н., а те водят към размиване на универсалните фундаменти и критерии за битието и пр., към радикално преобразуване на нормативността, деонтологията и субституцията им от нови и динамичноменящи се аксеологии, от хегемонност на естетиката и правото, докато моралът става все по-малко значим в неговите традиционни опции и въплъщения. Това е част от вече познатата историческа одисея, започнала през ХХ в. с опитите да се създаде визия за марксизъм без пролетариат и процес без субект, забележими в творбите на Лукач, Франкфуртската школа, Алтюсер, италианските автономисти и операисти. Хомогенният, еднолик Авангард от миналото се размива в разноликите „авангарди“ на всевъзможните множества, съобщества в постмодерната съвременност и обществото ѝ. Старата задължителна публична сцена вече е променена: сега множествата могат да се изявяват във всички жизнени сфери не по-лошо и не по-значимо от публичния живот. Всичко частно става публично, а всичко публично все повече се приватизира от човека. Това изменя статуса и ореола на политиката: затова от 70-80-те се налагат идеите за *смъртта на политиката*, а през 90-те те се превръщат в нейното ново потенциониране. Класовите унификации на манталитета и маниерите са изчезнали, на тяхно място са дошли стратификационни дивергенции, които раждат и държат на нов тип плурализъм, но и не възпроизвеждат задължително и масово еднотипни съдби и жизнени светове. Ако някога, според Г. Лукач, пролетариите са масата и „истината“, сега те руинират, модифицират се в прекариата, а и стават все по-слабо ехо на бързо отлитащото минало. Множествата вече не са сходни със старите класови колективни тела, а са сингуларни. Подобно на унеса на постмодернистите за поетизация на екзистенцията, постмарксистите държат на индивидуализацията и публичното „умение да се променяш, но с вкус“. Затова П. Вирно акцентира на *виртуозността*, а не на ригоризма на човешките изяви (Вирно 2013), дори сравнява политиката

с майсторството на артистите и други типове изпълнители.⁵ Виртуозността предполага *импровизацията*, която в наше време ни идва доста много, особено в политиката, където нейните шедьоври излизат буквално през носа на народа. Затова и *пърформансът* днес навсякъде е важен, в т.ч. твърде много и в политиката, а този щрих липсва в класическия Марксов „портрет“ на изявите на всеобщия интелект. Сътвореният през 60-те години от Ги Дебор дискурс за обществото на спектакъла днес се възражда и придобива нови конотации и масови експлоатации в политическата реч. Комуникацията подрива старата визия за интелекта като частно притежание и го визира като присъщ на всеки публичен субект, независимо от статуса му. И маргиналите имат свой и значим публичен интелект, който според тях трябва да се зачита от другите. Новият всеобщ интелект на множествата не се нуждае от старите публични формати. Старата „обща воля“ на суверенното национално общество и модерната държава са отишли в музея на историята и не работят ефективно за нови каузи и съпротиви. Затова „комунистическите революции“ на Негри, Хардт, Жижек и пр. нямат общо с класическия профил на Марксовата пролетарска Революция, а следват стъпките на Жак Елюл, който от десни позиции още през 60-те бе написал шедьовър-некролог на Революцията и бе обявил епохата на Бунтовете. За постмарксистите глобалният капитализъм създава и развива Комунизма *de facto*, като остава само да го легитимира и *de jure*, но те забравят, че постмодерното право е тотално откъснато от морала и хуманизма, които са стожери на Марксовата визия. Доста от визиите за дигиталния комунизъм се градени от такива строителни материали.

Тези проблеми не са част от идейните брожения на традиционните леви идеологии и партии, които се гърчат днес, а постмодерното им обновление се прави чрез инфилтрация на неолибералните идеологеми, обричащи ги на анемия и сигурна кончина. В българския преход тези духовни копнежи и метежи са заровени в гроба на мълчанието и безразличието, на некомпетентността и деинтелектуализацията на левите елити, което е лош знак за близкото, а може би и за по-далечното бъдеще на народа.

ЛИТЕРАТУРА

Маркс, К., Ф. Енгелс. 1969. *Сочинения*. Т. 46, ч. II. Москва.

Ганов, Д. 2013. Историчност на труда // *Ново време*, бр. 12.

Маркс, К., Ф. Енгелс. 1981. *Съчинения*. Т. 47. София: Издателство на БКП.

Вирно, П. 2013. *Граматика множества. К анализу форм современной жизни*. Москва: „Ад маргинем“.

Барбрук, Р. 2015. *Интернет-революция: от капитализма доткомов к кибернетическому коммунизму*. Москва: Ad marginem-Press.

---

⁵ Тук обаче са забравя блестящият и разобличителен анализ на О. Вайнингер, доста аргументирано и впечатляващо сравняващ такъв облик на политиката с естеството на проституцията в този контекст.